

АРХЕТИП ДОМУ В ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ ГУСТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (33)

УДК

Ференц Н. Архетип дому в ліриці Василя Густі; 9 с., кількість бібліографічних джерел – 9, мова – українська.

Анотація. У статті «Архетип дому в ліриці Василя Густі» розкриваються особливості архетипу дому і пов'язані з ним образи.

Ключові слова: В. Густі, дім, хата, родина, батько, матір, рідне село, Тиса, Затисянська околиця.

Невід'ємним складником художнього світу В. Густі є архетип дому. Навколо нього обертаються інші важливі архетипи. Хата, дім – найдорожчі і найрідніші поняття для його ліричного героя. Це символ захищеного місця, синонім родини, святилище роду, місце, де народжується і закінчується життя.

Дім у бутті ліричного героя В. Густі уособлює різні значення, які пов'язані з родинним, подружнім життям, взаємовідносинами батьків і дітей, будні і свята. Це рідний простір, осередок моральних засад, духовний первень.

Для ліричного героя В. Густі старовина, так на Закарпатті називають батьківську хату, це «найдорожче у житті до сліз», уособлення честі і доброти. Йому не страшні заметілі, бо теплінь зігріє на старовині. «Немає нічого дорожчого, милішого, як рідна хата».

Над усі багатства й славу лиш вона –
Як води горнятко, то – старовина [5, 46]

Хата в поезії В. Густі – це символ рідної землі. Головні атрибути хати – ворота, поріг, двері, дим.

Пройшов вздовж і вперек весь світ,
До отчих повертаюся воріт.

І хоч мене давно не було вдома –

Все рідне тут і все таке знайоме:

І скрип дверей,

Над хатою димок.

.....

І серце гірко-зболено щемить.

Поглянув я на батьківський поріг –

На ньому жовтий лист,

Мороз і сніг (4, 71).

Ворота, двері, поріг – це місце чекання і зустрічі, концентрація спогадів. Рідний дім завжди тримає ліричного героя в полоні. Коли розбирають стару хату, в якій він ріс, щоб на її місці звести добротну оселю, йому до сліз боляче, здається, що втрачає щось близьке і дороге серцю.

А було так боляче,

А було до сліз:

Розбирали хату,

У якій я ріс.

.....

У руці тримаю

Грудочку землі

Щось близьке і рідне

Гасне ув імлі (4, 61).

У щемких споминах про рідну хату, дитинство поет повсякчас порушує екзистенційну проблему плінності буття. Інтимізує вірш пестлива «грудочка землі» – архетип малої і великої батьківщини.

З рідною домівкою пов'язані спогади про далеке дитинство, коли все було прекрасним і милим. У вірші «Спомин про горобину ніч» ліричний герой поета звертається з проханням до сестри згадати картини страшної грози, коли матері не було вдома. З поверненням матері з роботи кудись поділась «чорна проза. // Як в казці, з щедрого плеча // На цілий світ нам сонце світить // Від материнських щирих слів: – Не бійтесь, Я із вами, діти!» (5, 59).

У його пам'яті назавжди залишилася святкова атмосфера Різдва і колядування.

Яка була щаслива та пора!

Матуся, батько, я, моя сестра.

В зимовий вечір справи відкладали

І душу до Різдва ми готували.

Тихенький спів і золоті слова –

Колядка й досі в пам'яті жива (5, 60).

Спомини про далекі дитячі роки, що розтали, наче пісня вдалині, поет називає солодкими, щемливими, сонячними («Давай з тобою, сестро, поговоримо»). Про дні дитинства, що залишилися в пам'яті на все життя, нагадують настінні фотографії, які утримують час, вони тривкіші за пам'ять.

У тих святкових споминах ліричного героя В. Густі є невимовна світла туга, журливий настрій, бо дитинство, юність давно відшуміли і уже ніколи не повернуться, але «Чим ближча осінь, то тепліша // Із літ минулих кожна мить» (5, 76). Є у тих пережитих, прожитих літах щось незрозуміле, незбагненне і щемливе. Життя продовжується, стає вужчим коло друзів.

Дім, хата, родина в поезії В. Густі – це вимір щастя, вони сповнені сакральним змістом. Коли з рідного дому ліричний герой В. Густі відправився в далеку дорогу життя пізнавати і освоювати невідомий світ. Він згадує перон, очікування поїзда, теплі мамині долоні. Тепер, у зрілі літа, окроплює сльозами «рану мамину наскрізну»

(«Пройшли літа, як поїзд мимо»). Плин часу поет передає традиційними образами поїзда, перона, ріки. Це наскрізні образи його лірики.

Рідний дім завжди тримає ліричного героя В. Густі у полоні, змушує повертатися до нього, тут він набирається сил.

Образ дому в поезії В. Густі невіддільний від рідного села Королево, що на Виноградівщині, річки Тиси. По дорозі у Королево ліричний герой поета милується чарівною замковою горою, що не встигла сховатися у сірій мжичці, а на серці туга за втраченими літами («Дизель їде в Королево»).

Поет сакралізує королівський світ, де уперше вздрів Карпатську вись, відчув простір для крил. Тут у Королівській землі спочивають вічним сном батько й матір, що дали йому світ. Рідна хата, сільська вулиця, які нагадують про дитинство, родину, ніколи не відпускають його з полону. Згадка про них і зустріч з ними завжди овіяні світлою печаллю. Вони – джерело найдорожчих споминів. Щемка любов до рідних місць, того утраченого раю, що несе пам'ять роду, здається, вихлюпується через край. Ліричний герой вітається з ними, як з найдорожчими друзями:

Здрастуй, хато, вулице моя!
 Пізнаєте? Рідний для вас я?
 Знизує плечима у отвiт
 Весь мій рідний королівський світ.
 Він своїм життям давно живе,
 В інших рiках в майбуття пливе.
 Лиш в осінніх рiках тихих небесах.
 Як у добрих маминих очах,
 Оживають ті далекі дні,
 Що потрібні наче хліб мені
 «Утрачений рай» (5, 67 – 68).

Як члена родини трактує поет карпатську природу, де, здається, його чекає кожне деревце, кожне лелече гніздо. «До рідних смerek, // До рідних лелек, // До отчої хати // З далеких країв, // Далекіх світів // Як легко вертати» (5, 42). Відомо, що лелеки мають таку звичку, як і люди. Це віщі птахи. Щасливою вважають ту родину, на хаті якої лелека зів'є гніздо. З ними в родину приходять злагода, здоров'я і добробут.

Органічна частина рідного села – церква, яка дбає, щоб ні на мить не згас в душах краян Великдень («Стоїть церква дерев'яна посеред села»). Вона складова карпатського ландшафту.

Рідний дім завжди притягує і тримає в полоні. В рідному домі ліричний герой В. Густі набирається сил і наснаги. Говорячи про стежку до рідного дому, поет вживає демінутивну форму стежина. Окрім терміна стежина послуговується терміном дорога. Міфологема дорога пов'язана з розгортанням простору, це символ пошуку. Дорога сповнена тривогию і певною невідомістю, це символ безконечності. Стежка – поняття чіткіше визначене, стежина – це щось миле, дороге, ніжно-

ліричне. Рідше послуговується В. Густі архетипами пішник, шлях і путь.

Спасибі, доле, за щедроти всі,
 Якi мені ти у житті вділила.
 Шляхи, а не тернисті манівці»
 «Спасибі доле» (5, 13).

Путь – це те, що судилося пройти, це саме життя, вторована дорога і набутий за життя досвід.

Пішник – це стежина від батьківського дому, він спішить од порога ... «У незвідані далі безкрай» («Простелить мені, мамо, рушник» 11 ... 11). Визначений шлях – це доля і вічна спокуса пізнання життя. Путь, шлях, дорога – символи неспокою і пошуку.

Художній простір дому в ліриці В. Густі окреслюють Тиса, Затисянська околиця, гірські хребти Корнес і Горгони. Вони – тло переживань ліричного героя. При зустрічі з ними

Серце б'ється жайвором,
 Як дитина горнеться
 До цієї милої
 На весь світ околиці.

 Де б не був – околиця
 Рідна моя мариться.
 Люблена веселкою,
 Сонцем обцілована,
 Доли моїй матір'ю,
 Й Господом дарована.
 «Затисянська околиця» (5, 47 – 48).

У багатьох творах про землю батьків, малу батьківщину, рідну хату В. Густі вдається до образу серця. Емоції радості і щастя від зустрічі з милою затисянською околицею поет передає образом серця, що б'ється жайвором. Згідно з українською міфологією жайвір – чиста божа пташка. В українських легендах розповідається, що жайворонки витягали колючки з тернового вінка Христа і приносили вісті Богородиці про її Сина. Відомо, що жайворонки першими прилітають із вирію. Ця жертвна пташка іноді гине, забезпечуючи прихід весни.

Затисянська околиця – найщасливіше місце для ліричного героя В. Густі. Воно зігріте, освітлене, обціловане сонцем, люблене веселкою. Концепт сонця як символу світла – дзеркало психологічного стану героя, зворушеного красою рідного краю, зустріччю з найріднішими людьми.

Веселка згідно з міфологією – вогненим міст, який з'єднує землю з небом. Образи сонця, веселки, порівняння затисянської околиці з квіткою в маю, пісенна інтонація створюють радісний, світлий настрій. Зв'язок з домом надихає ліричного героя, сповнює його оптимізмом, надає впевненості.

Господнім Домом для горянина є священний об'єкт церква. Релігійність – визначальна ри-

са ментальності українця. Маленьку дерев'яну сільську церкву не раз нищили татари-турки, палили «навіть і свої», але вона вистояла. Продовжує рятувати своїх діток, «Щоб їх серце чорнотою // Не затмарив час. // Щоб великдень у їх душах // Ні на мить не згас» (6, 160).

У творах В. Густі завжди присутній образ родини. В родині людина отримує чіткі моральні орієнтири. Архетип родина входить у назви творів «Родинна пісня», «Родинні проглядаючи альбоми»). Родинні фотографії, мов сонце випромінюють тепло. Фотографії промовляють голосом найдорожчої людини.

Дивлюсь на фото й рідний голос чую:

– Як ти посивів, сину, мій уже!..
Й розпитує мене. Чи не бідую,
Чи я здоровий, чи не голодую,
Куди, які шляхи і з ким торую?
І хай мене Всевишній береже! (5, 51).

Людиновимірним у родині є архетип матері. Мати – уособлення чесності, доброти, любові. Короткий, простий лист від матері заспокоює, «коли душа в одчай» («Від матері листа тримаю»).

Спогади ліричного героя про матір чутливі, ніжно-печальні, сповнені широкою любов'ю і вдячністю. Часто вони озвучені голосом матері, яка в найтяжчі хвилини життя могла заспокоїти, розрадити, обнадіяти.

Як забути? Як не пригадати?
Ніч тяжка і зболена була.
Підійшла до мене тихо мати
І торкнулась лагідно чола.
Зникли болі і розтала нічка,
Усміхнулося сонечко мені
- Потерпи, мій сину, іще трішки
Ще твої засвітяться огні (5, 53).

Тепер, коли мати давно за горизонтом, ліричний герой В. Густі хотів би знову почути її заспокійливі слова: «ще твої засвітяться огні». Прості, щирі, зворушливі звертання матері він запам'ятав на все життя.

Покидаючи рідну хату, вирушаючи в дорогу, в незвідані далі ліричний герой поета просить матері простелити йому на щастя, на долю рушник – найдавніший оберег.

Простелить мені, мамо, рушник,
Про який лиш у пісні співають (5, 11).

Рушник проводжав людину від народження аж до смерті. На рушник приймають новонародженого. Рушником зав'язували ворота, коли виносили померлого, щоб смерть не повернулася назад. Хлібом-сіллю на рушнику зустрічали женихів. На рушнику підіймали колоду і сволок, коли будували хату, їх вішали над іконами й портретами родичів і дзеркалами.

Маючи свою хату і родину, син ніколи не забуває про матір, яка зосталася в рідному селі. В

чорні дні згадка про неї заспокоює, обнадіює, що все лихе минеться. В творах про матір часто зустрічаємо образ зорі. Мати дивиться з небес ясною зорею. З вікна міської квартири ліричний герой В. Густі бачить світло у вікні старенької жінки, яка живе навпроти. З'являється думка, що вона не спить, переживаючи за своїх дітей. А вдома в цю пору, певно, не спить і його мати.

Вікно так само світиться в селі
І теж вона замучена думками

Про діток про діток, що давно вже не малі (4, 58).

В уяві зустріч із рідним домом, лаконічний, схвильований діалог з матір'ю :

Мов скрипка скрикнуть
Сінешні двері.
Озветься зойком
Стара хатина
На моє: – Мамо !
- Діждалась, сину.

«І ось нарешті» (4, 50).

Такий безпретензійний образок про близьке і рідне. Звукові образи, зокрема зойк дверей надають картині зустрічі ліричного героя з матір'ю лірико-драматичного характеру. Символом захищеності в творах В. Густі часто виступають двері.

Покинувши рідний дім, ліричний герой поета відчуває провину перед матір'ю, яку на старості залишив саму. Щирі докори сумління звучать у вірші «Стояла мати край воріт». Згадує, що прощаючись із матір'ю не міг передбачити, що вона востаннє проводить його в дорогу.

Стояла мати край воріт,
Мені дивилась довго вслід.
І я не знав тоді, в цей ранок,
Що все було це наостанок.
Чому тоді я не спіткнувся,
Не обернувся, не повернувся?
Сто запитань: чому й чому?
В опівнічну вдивляюсь тьму:
Ген вдалині зоря сіяє,
Мене безмовно докоряє.
В немилосерднім плині літ –
Мій час стояти край воріт,
І проводити, і чекати,
І спомином себе карати ...

«Стояла мати край воріт» (5, 53)

Ця елегійна, сонячна поезія зворушує щирістю, чистотою, довірливістю. Ворота – відправна точка у просторі, зоря, що сіяє вдалині – символ надії.

Тепер, ставши дорослим, обзавівшись своїми дітьми, він, як і колись його мати, буде чекати їх. Питальні конструкції вдало передають хвилювання ліричного героя. Болючі докори пам'яті. Кожен рядок вірша – тривожний душевний стан

страждаючої душі. Туга за матір'ю, що покинула цей світ, не минає, «з кожним днем вона гіркіша», найменша згадка про найдорожчу людину, «мов камінь на душі». Елегійну атмосферу творить жовтий лист, який нагадує про минулі роки.

Вже об вікно моєї хати
Ударивсь перший жовтий лист,
Уже глибинність слова «мати»
Далеко інша, ніж колись» (4, 93).

Спогади В. Густі про родину, рідний дім просвітлені і здебільшого сумовиті.

Образ матері в поезії В. Густі переростає в образ Землі. Горячі землю називали матір'ю. Земля, як мати, з часом прийме кожного. Ця думка-ідея вірша В. Густі «Копая грунт».

І вкотре мені
Тиша промовля:
-Ти придивися,
У житті навколо
Різна людям випадає доля
Але як мати,
Всіх прийме земля.

У пам'яті ліричного героя В. Густі – світлі спомини про батька. Святкова, духовно-піднесена картина повернення батька – кочегара поїзда додому і родинного трапезування.

Мати сорочку дає йому свіжу.
Сідаєм за стіл. Батько хліба нам вріже.
Пильнує, щоб крихту й одну не зронити,
Щоб хліб наш насущний не осквернити
«Кочегар» (4, 61).

Смерть батька переживає родина, з ним при житті було тепло і затишно, здається, і сонце було ласкавим, й «мороз так люто не палив. Страждає без нього і сад.

В усіх дерев читаю на устах
Таку тяжку і невтомну тугу –
Немає в них порадника і друга.
Немає руки, що їм дала тепло.
.....
Тепер для них усе, що є не так:
І сад поволі вслід за батьком йде.
«Не стало батька, й вдома сад зачах» (5, 55)

Екзистенційний настрій проминальності буття, втрати рідної людини посилює анафора, мінорна інтонація, лексеми було, зачах, йде, веде.. Психологічною домінантою поезії В. Густі про рідну хату, родину, втрату найближчих людей є елегійність.

Свою міську квартиру ліричний герой поета називає господою, («В моїй господі»), обителлю («Вечір на мансарді»). У невеличкій господі є місце для радості, смутку і садів. Тут, на відміну від сільської хати, є культурологічний осередок. Головний атрибут міської оселі – книги.

Живуть тут поруч
З Моцартом і Лістом
Гомер,
Гафіз
І мудрий Сааді.
Овідія в ній тужно грає флейта.
Франкова пісня
Будить до життя,
Шевченко учить,
Як належить вмерти.
«В моїй господі» (4, 28).

Культурологічний інтер'єр міської господи включає твори всесвітньо відомих митців. У скромній маленькій обителі все знайоме і рідне: книжки, портрети на стіні.

Тут любо і затишно, тут раєє душа. Ця ідилія змінюється елегійним передчуттям: колись його не стане і ця скромна обитель буде служити комусь іншому.

Маючи свою родину, переживаючи радощі і печалі батьківства, ліричний герой В. Густі виховує своїх дітей, виходячи з тих настанов, які отримав від своїх батьків. Так, як і колись його батьки, вболіває за їх долю, докоряє собі за те, що не все зумів зробити для них («Синові Роману»). Він продовжує нести пам'ять свого роду.

Поезія В. Густі про рідний дім, родину, Затисянський рай з горами і Тисою – сонячна, елегійно чиста. Вона утверджує високі морально-етичні цінності, розкриває особливості української ментальності. Національна образність в творах поета закорінена в рідне Карпатське середовище.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : Львівський текст 70-х років ХХ ст. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Густі В. Між берегами тиші: 3 поезій одного року. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. – 53 с.
4. Густі В. П. Тиса камінь обтесала. Вибрані поезії. – Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – 213 с.
5. Густі В. П. Полин гіркий, полин солодкий. Поезії. – Ужгород : Карпати, 2012. – 274 с.
6. Густі В. П. Зоря Біловезі : – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво: «Карпати », 2013. – 257 с.

7. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
8. Сто найвідоміших образів української міфології під загальною редакцією О. Таланчук. – К.: Книжковий дім «Орфей», 2002. – 448 с.
9. Хланта І. Труди і дні на рушнику життя. Нарис життя і творчості Василя Густі. – Ужгород : Відкрите акціонерне видавництво «Патент», 2004. – 128 с.

Надежда Ференц

АРХЕТИП ДОМА В ЛИРИКЕ В. ГУСТИ

Аннотация. В статье «Архетип дома в лирике В. Густы» раскрываются особенности архетипа дома и связанные с ним образы.

Ключевые слова: дом, хата, родня, отец, мать, родная деревня, Тиса, Затысянская окраина.

Nadiya Ferents

THE ARCHETYPE OF THE HOME IN VASYL HUSTI'S LYRICS

Abstract. The article «The Archetype of the Lyrics of Vasyl Husty» reveals features of the archetype of the house and images related to it.

Key words: V. Gusty, home, house, family, father, mother, a native village, the Tysa River, Zatyasyanska neighborhood.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2015 р.

Ференц Надія Станіславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет»